



ანდროს ჯიშა

პროექტის ავტორი: ანა გელაშვილი

ავტორები:

ნანა ფირანიშვილი

იაგო კაზალიკაშვილი

ლევან ხუციშვილი

ია ჩქარეული

ნიკა დვალი

შავლეგ საბაური

ფოტოები: იაგო კაზალიკაშვილი, დავით გოგუაძე, პაატა ვარდანაშვილი, თორნიკე დიასამიძე, ოთარ წამალაიძე, ანა გელაშვილი, გიორგი ნიკოლავა, მაგდალენა კონიკი, მწვანე ზებრა

გრაფიკული დიზაინი: გიორგი ზაგაშვილი

გამოცემა მომზადებულია „ლომეკის“ მიერ USAID-ის სამოქალაქო საზოგადოების ჩართულობის პროგრამის მხარდაჭერით. მასალის დამზადება შესაძლებელი გახდა ამერიკელი ხალხის გულუხვი დახმარების წყალობით, ამერიკის შეერთებული შტატების საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს (USAID) დაფინანსებით.

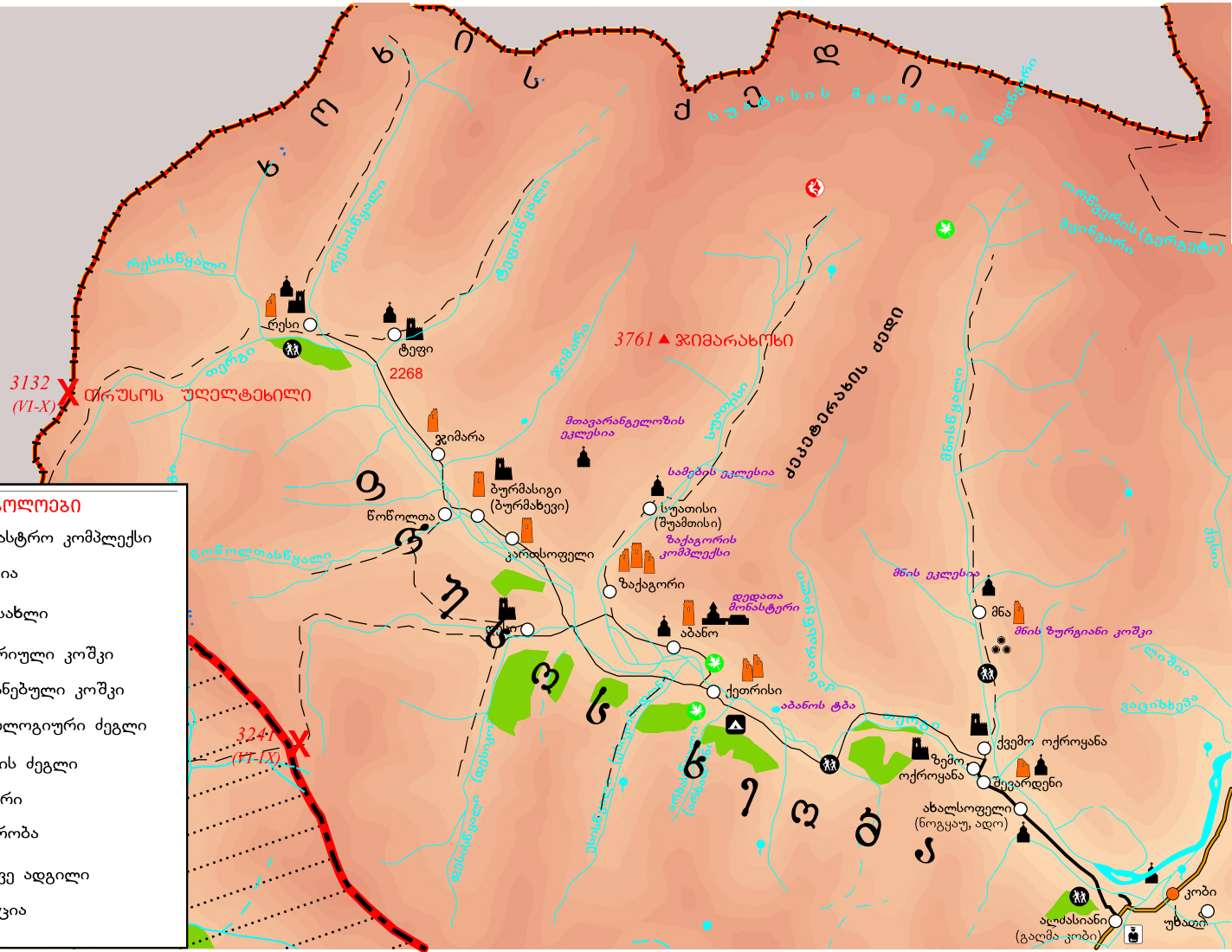
პუბლიკაციის შინაარსზე პასუხისმგებელია „ლომეკი“. ის შესაძლოა არ გამოხატავდეს EWTI-ს, USAID-ის ან/და ამერიკის შეერთებული შტატების მთავრობის შეხედულებებს.



USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

EAST • WEST
MANAGEMENT
INSTITUTE





თრუსოს ხეობა ყაზბეგის მუნიციპალიტეტში მდებარეობს, დაბა სტეფანწმინდიდან თბილისის მიმართულებით 25-ე კილომეტრზე, გზა მარჯენივ, სოფელ კობიდან ვრცელი, ადოს მინდვრის გავლით თრუსოს ხეობისკენ გაუყვება.

თრუსო კავკასიონის მთავარ წყალგამყოფ ქედსა და კავკასიონის ჩრდილოეთით მდებარე ხოხის ქედს შორის მოქცეული სამხრეთ-აღმოსავლეთისკენ მიმართული, მაღალმთიანი ხეობაა. ხეობის სოფლები ზღვის დონიდან 1950 მეტრიდან 2450 მ-ზე მდებარეობს. მდინარე თერგი სათავეს თრუსოს ხეობიდან იღებს. ხეობის სამანქანე გზის სიგრძე 31 კმ-ია.

თრუსოს ხეობა დღეისათვის 20 ნასოფლარს მოიცავს. ეს სოფლები გვიანი შუა საუკუნეების ტიპური მთის საცხოვრებელი კომპლექსების მშენიერი ნიმუშებია. ისტორიულ ნასოფლარებთან ერთად ხეობაში არის გვიანდელი თანამედროვე ტიპის დასახლებებიც. მე-20 საუკუნის 80-იანი წლებიდან ხეობა მოსახლეობისაგან თანდათანობით დაიცალა.

თრუსოს ხეობა მდიდარია ჰიდროკარბონატული მინერალური წყლებით, სოფელ ქეთრისთან და აბანოსთან მინერალური წყლები მდინარე თერგისაკენ ფერდობზე მოედინება და გზადაგზა ტოვებს მინერალურ დანალექს - ტრავერტინს.

1. სოფ. ადო/ახალსოფელი/ნოგყაუ
2. სოფ. ზემო ოქროყანა
3. სოფ. ქვემო ოქროყანა
4. სოფ. შევარდენი
5. სოფ. აგათყაუ
6. სოფ. ქეთრისი/კეტრისი
7. სოფ. აბანო
8. სოფ. ზაქაგორი/ზაკაგორი
9. სოფ. სუათისი/შუამთისი
10. სოფ. ზემო დესი

11. სოფ. ქვემო დესი
12. სოფ. კართსოფელი/ხუძანი/კარაბყაუ
13. სოფ. ბურმახევი/ბურმასიგი/ჩალისფერი ციხე
14. სოფ. წონოლთა/ცოცოლთა
15. სოფ. ჯიმარა
16. სოფ. გუსალთა
17. სოფ. ტეფი
18. სოფ. რესი
19. სოფ. წილისი/სივრეტა
20. მნას ხეობა

თრუსოს ხეობის სოფლების ისტორიული სახელწოდებები სხვადასხვა მიზეზთა გამო დაკარგულია, ზოგ შემთხვევაში კი მცდარი ფორმებით გვხვდება (არაქართული ჟღერადობით). ჩვენ შევეცადეთ, სოფლები, რომელთა ისტორიული სახელწოდებებიც ცნობილია, პირვანდელი სახელწოდებით მოგვესენიებინა, შემდეგ კი თანამედროვე სახელწოდებებით. ტოპონიმები დაზუსტებულია ისტორიულ წყაროებზე დაყრდნობით. თუმცა, ყველა მათგანის დაზუსტება ვერ მოხერხდა, ესენია: სივერაუტი, რესი, დესი, ტეფი. გვაქვს თავდაპირველი სახელწოდების სოფლებიც, როდესაც ტოპონიმები პირვანდელი სახელწოდებით გვხვდება, ესენია: შევარდენი, წონოლთა, ოქროყანა, კასარა, ქეთრისი, აბანო, მნა, ზაქაგორი.

თრუსოს ხეობის უმეტეს სოფლებში შემონახულია 25 პეტროგლიფი. პეტროგლიფი - გამოქვაბულთა კედლებზე, კლდეზე თუ ცალკეულ ქვებზე შესრულებული უძველესი გამოსახულებაა. პეტროგლიფები მთელ საქართველოს ტერიტორიაზე გვხვდება, განსაკუთრებით აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში. თემატურად ნახატი შეიძლება იყოს რიტუალური, მემორიალური, ნიშნობრივი. ზოგიერთი მკვლევრის აზრით, პეტროგლიფებს მაგიური მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა, თუმცა ამ მოსაზრების მწყობრად ჩამოყალიბებული განმარტება არ არსებობს. მათი ქრონოლოგია პალეოლითიდან - გვიან შუა საუკუნეებს მოიცავს. გვიანი შუა საუკუნეებისა უნდა იყოს თრუსოს პეტროგლიფებიც, რომელთა ფოტოები და გრაფიკული ნახატები გზამკვლევეშია შესული.

სოფ. ახალსოფელი/ნოგაუ/ადო

სოფ. შევარდენი

ზღვის დონიდან: 1980 მ.

ადოს მინდორი

თრუსოს ხეობისკენ მიმავალნი გავივლით ვრცელ მინდორს, რომელიც ცნობილია ადოს მინდვრის სახელწოდებით.

სოფელი ახალსოფელი

თრუსოს ხეობის ამჟამინდელი პირველი სოფელია ახალსოფელი, რომლის თავდაპირველი სახელიც უნდა ყოფილიყო ადო. სოფელში შემორჩენილია VIII-XIX სს-ის ეკლესია.
კორდინატები: (42.57385°N 44.47591°E)

სოფელი აგათყაუ

თერგის მარცხენა მხარეს, სოფელ შევარდენამდე 1.0 კმ.-ში მდებარეობს ნასოფლარი აგათყაუ გვზდება. აქ შემორჩენილია მხოლოდ ნასახლარები, სასაფლაო და სასაფლაოზე მდგარი დარბაზული ტიპის ეკლესიის კედლები.



თერგის მარცხენა მხარეს სოფელი შევარდენია, რომლის ნაგებობათა უმეტესობა ძლიერ დაზიანებულია. სოფლის თავზე დგას მაცხოვრის სახელობის გვიანი შუა საუკუნეების ეკლესია და სამრეკლო.

სოფელ ქვემო ოქროყანაში შემორჩენილია ციხე-სახლი (42.586474°N 44.466021°E.). და საბრძოლო კოშკი. ზემო ოქროყანაში შემონახულია XIX საუკუნის დარბაზული ეკლესია და XVII ს-ით დათარიღებული ოთხი დაზიანებული საბრძოლო კოშკი, ერთი მათგანი განცალკევებით გზის პირზე დგას, სამი კი-ერთად სოფლის თავზე.



სოფელში დგას საცხოვრებელი კომპლექსი XIX ს-ის ბოლოს აგებული - სამსართულიანი ტერასულ-ბანიანი სახლი, რომელიც მშვენიერი ნიმუშია მთის გვიანდელი საცხოვრებელი სახლებისა.

პეპინარჩუნი თრუსო

სოფელი მნა

ზღ. 2140 მ.

კოორდინატები: 42.610663°N 44.462283°E



მნას ხეობა და მნას ეშვი

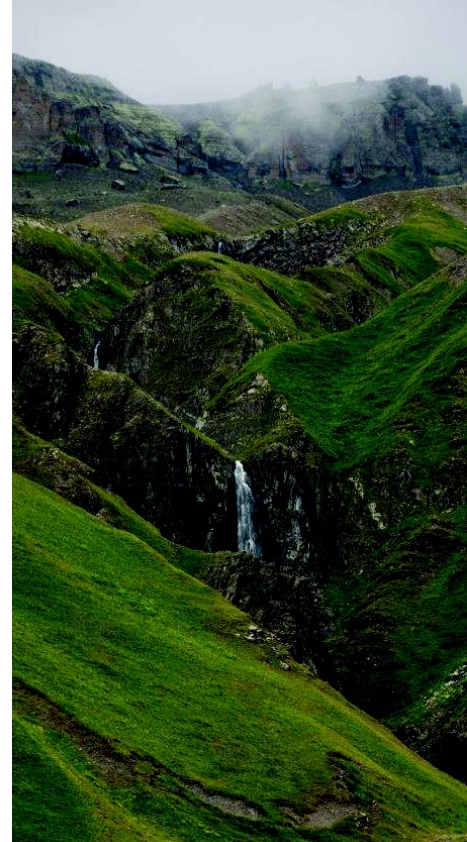


სოფელი მნა





სოფელ ქვემო ოქროყანასთან, სადაც მდინარეები მნასწყალი და თერგი ერთდება, გზა მარჯვნივ, მნას ხეობისკენ მიდის. ხეობა გამოირჩევა ულამაზესი ბუნებით. XIV ს-ის ისტორიული წყაროების მიხედვით ხეობა „მნის ქვეყანად“ იწოდებოდა, სადაც ციხე-სიმაგრეთა მთელი სისტემა არსებობდა და ხეობა საკმაოდ ხალხმრავალიც იყო. დღეისათვის მნის ხეობაში შემორჩენილია ცალკეული ნაგებობები: ადრე შუასაუკუნეების ზურგიანი კოშკი, მდინარის გაღმა მხარეს მდებარე ნასოფლარში XVII-XVIII ს-ის კოშკური ტიპის ოთხსართულიანი სახლი, მნის ხეობის ბოლო ნასახლარებთან მდგარი X-XI სს-ის დარბაზული ეკლესია და დაზიანებული ზურგიანი კოშკი.



მნას ეკლესიის კედელზე არსებული ქართული წარწერა

† 757 757 ზრც + 757 757

წარწერა ასე იკითხება: † 757 757 ზრც + 757 757 (?)
ქ(რისტე)ე შ(ეინყალ)ე შვილნი მაქარისმ (?)...

თრუსოს ხეობის სიღრმეში მივდივართ და გზად სოფელ ქეთრისის გვიანდელი დასახლება გვხვდება. XIX-XX სს-ის დაზიანებულ ნაგებობათა შორის დარჩენილია ლელესთან მდგარი წისქვილები. სოფელ ქეთრისის ძველი ნაწილი მდ. თერგს გაღმაა, დაზიანებულ ნაგებობათა შორის აქ შემორჩენილია ერთი ექვსსართულიანი საბრძოლო კოშკი და ხუთსართულიანი საცხოვრებელი კოშკის ნანგრევი, ნაგებობები XVII-XVIII სს. განეკუთვნება.





თრუსოს ტრავერტინები



ქეთრისის მინერალური ვოკლუზი

ქეთრისის მინერალური ვოკლუზი ზ.დ. 2150 მ.

კოორდინატები: 42.353981°N; 44.234461°E;

სოფ. ქეთრისის სამხრეთ-დასავლეთით მთის ძირში, სოფლიდან 0.5 კმ-ში გამოედინება ჰიდროკარბონატულ-კალციუმიანი მძლავრი წყაროების ჯგუფი, რომელიც დღემდე იძლევა 25-30 მლნ. ლიტრ წყალს.



სოფელი აბანო

სოფელი აბანო მდებარეობს მდ. თერგის მარცხენა ნაპირზე. სოფლის სახელწოდება აქ გამომდინარე თერმულ წყლებს უკავშირდება. აბანო თრუსოს ხეობის ერთ-ერთი ძველი დასახლებაა, სადაც XVII-XVIII სს. სამი კოშკი და გვიანდელი ეკლესია (1889 წ.) დგას. ნაგებობათა კედლებზე შემორჩენილია პეტროგლიფები. სოფ. აბანოში ახლად ამოქმედებული დედათა და მამათა მონასტრებია.

სოფელ ქეთრისთან მდინარე თერგის მარცხენა ნაპირზე მდებარეობს გუგუყა ტბა, რომელსაც შეცდომით ეწოდა „აბანოს ტბა“.

მთის ძირში მდებარე ბუნების ეს ძეგლი შფოთიანად და ხმაურით უშვებს ნახშირორჟანგის აირის ბუშტებს და „დუღილის“ შთაბეჭდილებას ქმნის, რაც მას იშვიათ სილამაზეს სძენს.

წყაროს დებეტი დღე-ღამეში 2.5 მლნ. ლიტრია.

გუგუყა ტბა





თრუსოს ტრავერტინები მოიცავს ხეობის მნიშვნელოვან ნაწილს, სოფ. ზემო ოქროყანას მიდამოებს, კასარას ვიწროების ზემოთ, მდ. ესისწყლის და თერგის შესართავთან (სოფ. აბანოს მოპირდაპირე ხეობაში)- ზრდაშენწყვეტილი ძველი ტრავერტინები დაკარსტულია და მათში ზედაპირული წყლების მიერ გამოშუშავებულია პატარა ძაბრები.

ზაქაგორი

კოპიდან 17.4 კმ.

ზ.დ. 2230 მ.

კოორდინატები: 42.61173°E; 44.37402°N;

ზაქაგორის კომპლექსი მდებარებს მდინარეების თერგისა და სუატისის/შუამთისი შესართავთან, მაღალ, ძნელად მისადგომ მთაზე. სოფელს შუა საუკუნეებში მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა თრუსოს ხეობის სათავდაცვო სისტემაში.

სოფლის საცხოვრებელი ბირთვი XIII-XIV სს-აა, კოშკები კი XVII ს-ს განეკუთვნება. იგი ერთიან გეგმარებით სისტემას წარმოადგენს და შედგება ხუთი საცხოვრებელი უბნის, ერთი კოშკური სახლის, ორი სათავდაცვო კოშკისა და გალავნისაგან.



ზაქაგორის კომპლექსი



სოფელი აბანო, უკანა პლანზე კომპლექსი ზაქაგორი

ზაქაგორი

კოზიდან 17.4 კმ.

ზ.დ. 2230 მ.

კოორდინატები: 42.61173°E; 44.37402°N;

სოფელ ზაქაგორის აღმ-ით, 1.5 კმ-ზე, მდინარეების: თერგისა და სუატიის შესაყართან, მთის თხემზე დგას მთავარანგელოზის სახელობის X ს-ის დარბაზული ეკლესია. მისი კარის თავზე ყოფილა წარწერა, რომელიც გვამცნობდა, რომ შენობის აგებისას დაუხარჯავთ 330 ფუთი მარილი.



სოფელი სუატიისი

ზ.დ. 2320 მ.

კოორდინატები: 42.630658°N 44.381859°E

სოფელ ზაქაგორთან, თერგის მარცხენა მხარეს, მდ. სუატიისის ხეობაშია სოფელი სუატიისი. სოფლის ცენტრში დგას გვიანი შუა საუკუნეების სათავდაცვო ორი კოშკი. სოფელს მოშორებით ფერდობებზე მდგომი სამი დარბაზული ტიპის ეკლესია აქვს, სამივე სამების სახელობის. ერთი - სოფლის დასავლეთით, მაღალი მთის ფერდზე დგას მეორე, ასევე განაპირას მდგარი ეკლესია X-XI ს-ისაა, ხოლო მესამე აგებულია XIX ს-ის II ნახევარში.

სოფელი დესი



სუატიისის ხეობა, სოფელი სუატიისი

სოფელი დესი

ზ.დ. 2250 მ.

კოორდინატები: 42.607305°N 44.351736°E

მდ. თერგის მარჯვენა მხარეს, ხეობაში, მდ. დესისწყლის და უსახელო მდინარის შესართავთან მდებარეობს სოფლები: ზემო და ქვემო დესი, თანამედროვე და შუა საუკუნეების ნაგებობებით. ქვემო დესში მდებარეობს გვიანი შუა საუკუნეების საცხ. კომპლექსი, რომელშიც შედის საცხოვრებელი სახლი, საბრძოლო კოშკი და მათი დამაკავშირებელი ნაგებობები, მოშორებით დგას ადრე შუასაუკუნეების ზურგიანი კოშკი. ზემო დესში სოფლის განაპირას დგას XIX ს-ის ეკლესია, შემორჩენილია დაზიანებული საცხოვრებელი სახლები.



ხეობის შემდეგი სოფელია კარტსოფელი. ზაქაგორიდან 3 კმ-ში მდინარე თერგის მარცხენა ნაპირზე, უსახელო რუს ორივე მხარეს შემორჩენილია XVII-XVIII სს-ის ექვსი საგვარეულო კოშკი. სოფელში შემორჩენილია კოშკური სახლი, გვიანი შუა საუკუნეების ეკლესია და სოფლის თავში მდებარე კოშკის სიახლოვეს დარჩენილია დარბაზული ტიპის ნაეკლესიარი.

სოფ. ბურმასხვი/ბურმისავი (ჩალისფარი ციხე)

კოორდინატები: 42.3747°N; 44.2035°E;

ზ.დ. 2250 მ.

შევიანარჩუნეთ თრუსო



ბურმასხვი კართოფელიდან 1,0 კმ-ში მდებარეობს, მდ. თერგის მარცხენა ნაპირზე. სოფელში შემორჩენილია XVII-XVIII სს-ის. ორი კოშკი და მათ შორის მიჯრით განლაგებული სხვადასხვა დანიშნულების ნაგებობები.

ბურმასიგის შემდეგი სოფელია წოწოლთა (წოწოლა ფრინველის სახელია). წოწოლთაში შემორჩენილია ზურგიანი კოშკის ნანგრევები, ძველი ნასახლარები, გვიანდელი სახლები და XIX ს-ის დარბაზული ეკლესია.





სოფელი ჯიმარა თერგის მარცხენა მხარეს მდებარეობს. აქ შემონახა XVII ს-ის სამი კოშკი და ნმინდა გიორგის სახელობის, გვიანი შუა საუკუნეების დარბაზული ტიპის გალავნიანი ეკლესია. ჯიმარაში გვხვდება პერტოგლიფები.



სოფ. ბურმისაგიდან 5 კმ-ში სოფ. ტეფია. სოფელში გვიანდელ სახლებთან ერთად შემოინახა გვიანი შუასაუკუნეების ნაგებობები.

სოფლის ჩრდილოეთით მდგარი კოშკისგან შემორჩა მხოლოდ პირველი სართული, რომლის შესასვლელი კარის თაღზე გამოუსახავთ დიდრქებიანი ცხოველი (ირემი?) და ადამიანის ორი ფიგურა, მათ ქვემოთ კი გამოსახულია ნადირობის სცენები. კოშკი XVII-XVIII ს-თა მიჯნას განეკუთვნება.

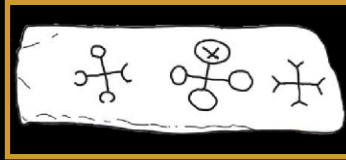
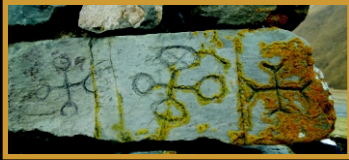
სოფელი რესი მოხილან 27.9 კმ. ზ.დ. 2350 მ.

კოორდინატები: 42.3949°N; 44.1821°E;

შევიანარჩუნეთ თრუსო



სოფ. რესი მდებარეობს მდ. თერგის მარცხენა ნაპირზე. შუა საუკუნეებში რესი გარკვეულ როლს ასრულებდა თრუსოს ხეობის ერთიან სათავედაცვო სისტემაში. სოფელში შემორჩენილია გვიანი შუა საუკუნეების ძლიერ დაზიანებული ორი კოშკი და XVIII-XIX სს-ის მიჯნაზე აგებული დარბაზული ეკლესია. რესის კოშკებზე შემონახულია პეტროგლიფები (42.663583°N; 44.301111°E.)



ჯვრების გამოსახულებები



პეტროგლიფი ქალის გამოსახულებით და გრაფიკული გამოსახულება



აბანოს პეტროგლიფი



ტეფის პეტროგლიფი



მნას პეტროგლიფი



ჯიშარას პეტროგლიფი



ISBN 978-9941-8-5510-8

